

МОВА ТА ДІАЛЕКТ: ІТАЛІЗАЦІЯ ДІАЛЕКТІВ ТА ДІАЛЕКТИЗАЦІЯ ІТАЛІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Статтю присвячено аналізу мовної ситуації у сучасній Італії та процесів взаємодії та взаємовпливу між діалектами та літературною мовою, а також проілюстровано функціонування літературної італійської мови та її діалектів у різних соціальних сферах населення з врахуванням екстралінгвістичних чинників у різних мовленевих контекстах. Також у статті проаналізовано вплив історичних, соціо-культурних факторів, які впливають на розвиток та зміну мовної ситуації у країні.

Ключові слова: літературна мова, діалект, регіональний різновид італійської мови-стандарт, диглосія, мовний реєстр.

Раевская И.В. Язык и диалект: итализация диалектов и диалектизация итальянского литературного языка. Стаття посвящена анализу языковой ситуации в современной Италии, процессов взаимодействия и взаимовлияния диалектов на литературный итальянский язык и наоборот, а также изучению функционирования литературного языка и диалектов в различных социальных группах населения Италии в зависимости от территориальной и социальной принадлежности говорящих в разных языковых контекстах с учетом экстралингвистических факторов. Также в статье анализируются исторические и экономико-культурные факторы, влияющие на изменения в лингвистической ситуации в стране.

Ключевые слова: литературный язык, диалект, региональная разновидность итальянского языка-стандарт, диглоссия, языковой реестр.

Rayevska I.V. Language and Dialect: Italianization of dialects and dialectization of Italian literary language. The article focuses on studying and analysis of linguistic situation in modern Italy and the process of interference and interaction between dialects and literary Italian language and vice versa. Complex coexistence of literary Italian language and Italian dialects is described taking into consideration different extra linguistic factors such as historic, social and cultural development which cause the changes and influence the development of linguistic situation in the country.

Key words: literary language, dialect, regional variety of standard language, diglossia, language register.

Мета полягає в комплексному описі особливостей функціонування літературної мови й діалекту як форм національної мови та описі процесів італізації та діалектизації на сучасному етапі в їхньому взаємозв'язку, а також в визначенні шляхів подальшого розвитку діалектів на основі аналізу соціолінгвістичної ситуації в Італії з урахуванням регіонального варіювання італійської мови в різних зонах країни.

Актуальність дослідження. Вивчення мовної ситуації в Італії, динаміки її змін протягом останньої чверті ХХ та початку ХХІ століття вельми актуальне для сучасного італійського і європейського мовознавства в цілому, оскільки дозволяє простежити основні тенденції розвитку італійської національної мови протягом значного часу та прогнозувати напрями її подальшого розвитку.

Предметом дослідження є взаємовплив та суміжне функціонування літературної італійської мови та діалекту в різних соціальних групах населення Італії, в залежності від територіальної приналежності мовців.

Об'єктом дослідження є італійські діалекти та літературна італійська мова у їх взаємозв'язку та процеси двобічного впливу, які відбуваються на сучасному етапі.

Опис лінгвістичної ситуації в Італії завжди представляло деяку додаткову складність у порівнянні з іншими державами, де апріорі гарантовано, що громадяни володіють власною національною мовою. Для Італії це питання є навіть сьогодні суперечливим.

Тільки в останні десятиріччя, італійська мова стандарт перетворилась на мову переважної більшості населення. Навіть серед представників менш освічених прошарків та у регіонах з історичною перевагою вживання діалектів, італійською національною мовою зараз користуються не тільки «вдома», тобто серед родичів та друзів, але і у більш формальних ситуаціях. Навпаки завбаченням багатьох лінгвістів, дифузія італійської мови стандарт не призвела до зникнення традиційно багатомовного аспекта Італії: ні один з діалектів не зник, а, навіть, на початку ХХІ сторіччя демонструють велику життєздатність. Фактично, паралельне існування італійської стандартної мови та діалектів є найбільш специфічною властивістю всієї історії мови в Італії.

Як зауважують у своїй праці про сучасну італійську мову Мауріціо Дардано й П'єтро Тріфоне, загальний напрямок розвитку мовної ситуації Італії можна позначити так: "...діалекти наближаються до літературної італійської мови" [Dardano 1984, с. 13].

Італізація діалектів активно зазнала найбільшого розвитку у післявоєнний період завдяки поширенню телебачення у кожній частині країни. Літературна мова проникла навіть у найбільш ізольовані населені пункти, до людей будь-якого віку й соціального класу, що сприяло італізації діалектів. Поряд з телебаченням варто назвати й інші засоби масової комунікації (радіо, кінематограф, щоденні газети), які сприяли поширенню літературної мови.

Важливу роль у нівелюванні діалектів відіграли і такі фактори, як розвиток внутрішнього туризму та міграції (італійці стали більше подорожувати, а також пересуватися по країні завдяки робочим стосункам та роботі у інших містах та областях), значний прогрес науки й техніки, соціально-культурний розвиток суспільства, які сприяли різним заняттям у вільний час, обміну інформацією, профспілковій діяльності, різним формам участі в політичному житті суспільства. Діалектом неможливо виразити й вирішити комунікативні завдання перерахованих сфер соціального життя суспільства, бо тільки літературна мова володіє необхідними мовними ресурсами для їхнього вирішення [Dardano 1984, с. 18].

У минулі п'ятдесят років інтенсивна соціолінгвістична динаміка змінила співвідношення між мовою та спікерами. Під поштовхом все більшого використання італійської національної мови діалекти майже остаточно поступилися першістю в аспекті «перша/рідна мова».

Кількісні дані є важливим помічником у розумінні цього явища, але, щоб оцінити це у глибині, є необхідним розглянути притаманні цьому процесу варіації.

Контакт між двома системами, наприклад між італійською мовою стандарт та діалектами, призводить до змін на лексичному, фонетичному та морфологічному рівнях. Розглянемо перший з перелічених рівнів у соціолінгвістичному аспекті сучасної мовної ситуації в Італії.

Повік лексична спадщина італійської національної мови була утворена з класичної латини, даючи життя багатій лексичній поліморфії. Але для опису інструментів, побуту, життя та роботи, лексика котрих часто класифікується як локальні реалії, італійська літературна мова проявила неспроможність. Особливо після другої світової війни, лексичний запас був заповнен діалектизмами з усього півострова, даючи життя у багатьох випадках геосинонімам.

З цієї точки зору, в останнє сторіччя це призвело до розвитку функціональної комплементарності між італійською національною мовою та діалектами, яка сприяла досі неіснуючій інтерференції між ними. Найбільш маркований характер мав процес італізації діалектів, особисто на рівні мовлення, а саме у розмовній формі діалектів та регіональних койне. Велика доля цього впливу (розповсюдження італійської мови стандарт) забов'язана засобам масової інформації.

Стосовно проникнення слів з італійської стандартної мови до лексичної спадщини різноманітних діалектів півострова, то це явище, тісно пов'язано зі змінами у суспільстві, а саме збільшенням та різноманітністю контекстів життя та роботи. Мова йде про диференційоване явище, на яке вплинув, насамперед, ареал використання (окрім інших соціолінгвістичних факторів). Внаслідок цього не вживається лексика, яка використовується для опису світу флори та фауни, народної медицини, інструментів ремесел, методів обробки матеріалів. У сучасній діалектичній лексиці знаходимо чимало запозичень для номінації інструментів, видів діяльності та концептів далеких від традиційної спадщини. Дуже часто має місце нахлист лексики з італійської національної мови та діалектів, кальки. Також слід пам'ятати про наявність діалектних синонімів та семантичної спеціалізації деякої частини діалектних лексиконів по відношенню до відповідних стандартних італійських.

Контакт між двома лінгвістичними системами не може бути одностороннім. На сучасному етапі розвитку мовної системи італійська національна мова збагачена численними діалектизмами, хоча найбільша частина спікерів вживають їх неусвідомлено. Дуже важливо навести деякі приклади. Деякі діалектизми увійшли в словник італійської літературної мови внаслідок історичних подій і ситуацій (війни, уніфікації бюрократичної системи, з розвитком неореалістичної течії у кіно та дубляжу іноземних фільмів) тому, що вони особливо виразні

та несуть емоційне навантаження: такі як *mugugno* (іт.стандарт - *brontolio*, укр. - *тихе буркотання*), *gamazza* (іт.стандарт - *scopa*, укр.- *мітла*), *incartamento* (іт.стандарт-*documentazione*, укр.- *документація*), *malloppo* (іт.стандарт - *refurtiva*, укр.- *крадене*), тепер увійшли до загального лексикону і більше не сприймаються як діалект. Поруч з цими словами різного діалектного походження в італійську стандартну мову увійшло багато регіоналізмів. Цей феномен можна пояснити тим фактом, що базова діалектна лексика є фрагментованою і постійно змінюється, тобто продовжується процес появи диференційованих мовних змін. Нарешті, ми повинні прийняти до уваги неоднозначність терміна «регіоналізм». Відомо, що географічні кордони регіонів Італії ніяк не збігаються з лінгвістичними і не відображають мовну гомогенну ситуацію. Саме тому, в більшості випадків, діалектизм, що походить з конкретної області може не бути присутнім в усіх діалектах цього регіону [Avolio 1994, с. 564-565]. Наприклад, в області Емілія-Романья, відповідно до Брауні Бадіні, інтра регіональна діалектична фрагментація сприяла роздрібленню регіоналізмів, останні не увійшли до складу словників італійських неологізмів. У зв'язку з цим, Б. Бадіні виділяє той факт, що зараз дуже рідко сучасні словники неологізмів або словники слів з обмеженим використанням, тобто регіональної циркуляції і навіть більш діалектизмів, поповнюються останніми. Але на початку минулого століття ситуація була іншою. Нажаль це підтверджує зауваження та побоювання І. Кальвіно та П. Пазоліні, які висловлювали думку про те, що італійська мова змінюватиметься лише за рахунок іноземних запозичень та технічних термінів – основних сьогоденних джерел оновлення унітарної поточної лексики.

Щоб завершити огляд типів діалектизмів, введених до італійської національної мови, не слід забувати, що є й діалектні слова, виживання яких дуже міцно закріплено, тому що вони належать до семантичного поля «мода», «світське життя», «спорт». Наприклад, прикметник *sgarrupato* (іт. стандарт – *cadente*, укр.м. – *занепад*) протягом короткого періоду став вживатися по всій території Італії завдяки успіху книги «Я сподіваюся, що я зможу», опублікованої на початку 90-х років.

З іншого боку, італійська літературна мова абсорбувала чимало архаїзмів та культуралізмів, але в цих випадках межі між діалектизмами та архаїзмами досить тонкі, які визначаються використанням автора / мовця і його «діалектичним наміром».

Діалектні слова увіходять в італійську літературну мову за таким же механізмом, за яким змінюється діалектний лексикон, тобто, за рахунок фонеморфологічної адаптації, суфіксізації та семантичної спеціалізації.

Наприкінці цього короткого огляду слід зазначити, що в останні роки прямий контакт мова-діалект відбувається між нижчим рівнем мови і найбільш виокремленим рівнем діалектів, тобто між розмовною італійською мовою стандарт та діалектами міст або субрегіональними койне. Цей контакт навпаки прогнозам лінгвістів, не призводить до конвергенції, але до множення варіантів мови та діалектів [Grassi 2002, с. 307].

Яке майбутнє чекає діалекти? Діалектофонія має іншу послідовність у різних регіонах Італії. У деяких регіонах, діалекти дуже живучі, в інших знаходяться під загрозою зникнення. У першому випадку, діалект має статус «рідної мови» у повсякденному житті, його вживання є проявом вираження своєї культурної самобутності; в другому випадку мультикультуралізм та загроза глобалізації призводять до повторного відкриття місцевих традицій і діалектів, що є способом самоідентифікації.

До ініціатив щодо збереження діалекту різними асоціаціями та окремими особам, приєднується політика, яка гарантує підтримку з боку уряду. У регіоні Венето, який історично характеризувався широким вживанням діалекту, останній розглядається як засіб соціальної ідентифікації, а його вивчення та опанування паралельно з італійською стандарт, сприяє інтеграції іноземців (треба розуміти, що до цієї категорії входять як іммігранти з іноземних держав, так і італійці з інших регіонів Італії) не тільки на культурному рівні, а й на практичному через полегшення розуміння у простих комунікативних ситуаціях [Santipolo 2002, с. 46-50].

Коли діалект конкурує з італійською літературною мовою у великій кількості комунікативних ситуаціях, навіть іммігранти опановують діалектні форми замість форм італійської мови стандарт, що демонструє важливу роль діалекту у венеціанському суспільстві. Матео Сентіполо, говорячи про ситуацію в регіоні Венето, підкреслює феномен повернення до семідіалотофонії, коли корінні італійці змушені вивчати діалекти для повсякденного спілкування. Таке опанування, у більшості випадків, лише часткове, обмежене тільки розумінням діалекту [Santipolo 2002, с. 47-49].

Інше дослідження, проведене у регіоні Умбрія серед представників учнівської молоді, дає підстави зробити декілька важливих висновків, а саме - кількість молодих людей, які говорять діалектом в родині, постійно зменшується. З іншого боку, поряд з тенденцією до виключного використання італійської літературної мови, є й інша тенденція до вживання діалекту, особливо в підлітковому віці. Найчастіше це буває серед рівних, з представниками того ж самого соціального класу, в ситуаціях спілкування з товаришами та друзями. Така поведінка властива передусім представникам чоловічої статі. У мовленні молоді діалектні слова вживаються здебільшого з експресивною та емотивною функціями. Діалектизми часто виконують і оцінну функцію, оскільки використовуються для особистих характеристик, які певною соціальною групою вважаються негативними. Часто діалектизми виконують окличну функцію або у функції привернення уваги. Під час спілкування найчастіше відбувається зміна коду: починають діалог літературною мовою й закінчують діалектом і навпаки, змішують літературну мову та діалект, використовують слова літературної мови, говорячи діалектом, і навпаки [Раєвська 2010, с. 173-174].

Незважаючи на ці виняткові випадки, слід припустити, що у найближчому майбутньому вживання діалектів зменшуватиметься. Саме тому, школа, а також уряд з органами місцевої влади повинні мати велику чутливість до цього феномена та сприяти реалізації політики у галузі збереження діалектів Італії.

Висновки. Контакт між італійською мовою стандарт та діалектами, призводить до змін на лексичному, фонетичному та морфологічному рівнях. В останні часи має місце розвиток функціональної комплементарності між італійською національною мовою та діалектами, яка сприяла досі неіснуючій інтерференції між ними. Найбільш маркований характер має процес італізації діалектів, особисто на рівні мовлення, а саме у розмовній формі діалектів та регіональних койне. Велика доля цього впливу (розповсюдження італійської мови стандарт) забов'язана засобам масової інформації. На сучасному етапі розвитку мовної системи італійська національна мова збагачена численними діалектизмами, хоча найбільша частина спікерів вживають їх неусвідомлено. Найбільш поширеним механізмом входження діалектизмів у італійська літературну мову та навпаки є фономорфологічна адаптація, суфіксація та семантична спеціалізація.

У статті проілюстровано, що діалект – це важливий елемент самоідентифікації сучасного італійського соціуму у різних регіонах країни і, він є формою національної мови, якій притаманні багаті лексичні ресурси й стилістичні відтінки, котрих, на жаль, деякою мірою позбавлена літературна мова. У той час як процес мовної італізації діє на всій території Італії і сприяє мовному об'єднанню італійців, окремі області у мовному аспекті залишаються в цілому ізольованими.

Перспективи дослідження. Проведене дослідження дозволяє поглибити вивчення особливостей мовної ситуації в Італії, та взаємофункціонування літературної італійської мови та діалектів. Дуже цікавим видається вивчення впливу політичних настроїв та рішень у сфері мовної політики країни на розвиток та зміни в місцевих системах мовлення. Інший напрям розвитку – вивчення функціонування діалектів з врахуванням гендерних чинників.

Література

Раєвська І. В. Субдіалект міста Перуджі в системі умбрійських діалектів італійської мови: дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.05 «Романські мови» / Раєвська Ірина Валеріївна. – Київ, 2010. – 298 с.
 Avolio F. Lingue e dialetti d'Italia. – Roma: Carroci, 1994. – 570.
 Dardano M. La lingua italiana / M. Dardano, P. Trifone. – Bologna: Zanichelli, 1985. – 463 p.
 Grassi C. Italiano e dialetti. In: Sobrero A (1993) (a c. d.) Introduzione all'italiano contemporaneo: La variazione e gli usi. – Roma-Bari: Editori Laterza, 2002. – 630 p.
 Santipolo M. Per una ridefinizione del repertorio linguistico degli italiani. – Torino: Utet Università, 2002. – 126 p.